

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τρίτο τμήμα)

της 10ης Σεπτεμβρίου 2015*

«Προδικαστική παραπομπή — Κοινωνική πολιτική — Οδηγία 2003/88/ΕΚ — Προστασία της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων — Οργάνωση του χρόνου εργασίας — Άρθρο 2, σημείο 1 — Έννοια του “χρόνου εργασίας” — Εργαζόμενοι μη έχοντες σταθερό ή συνήθη τόπο εργασίας — Χρόνος μεταβάσεως από την κατοικία του εργαζομένου στον χώρο του πρώτου πελάτη και από τον χώρο του τελευταίου πελάτη στην κατοικία του εργαζομένου»

Στην υπόθεση C-266/14,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως βάσει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Εθνικό Δικαστήριο (Audiencia Nacional, Ισπανία) με απόφαση της 22ας Μαΐου 2014, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 2 Ιουνίου 2014, στο πλαίσιο της δίκης

Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras (CC.OO.)

κατά

Tyco Integrated Security SL,

Tyco Integrated Fire & Security Corporation Servicios SA,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τρίτο τμήμα),

συγκείμενο από τους Μ. Pešič, πρόεδρο τμήματος, Α. Ó. Caoimh (εισηγητή), C. Toader, E. Jarašiūnas και C. G. Fernlund, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: Υ. Bot

γραμματέας: Μ. Ferreira, κύρια υπάλληλος διοικήσεως

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 22ας Απριλίου 2015,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Federaci3n de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras (CC.OO.), εκπροσωπούμενη από τους E. Lillo P3rez και F. Gualda Alcal3, abogados,
- οι Tyco Integrated Security SL και Tyco Integrated Fire & Security Corporation Servicios SA, εκπροσωπούμενες από τον J. Mart3nez P3rez de Espinosa, abogado,
- η Ισπανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την J. Garc3a-Valdecasas Dorrego,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ισπανική.

- η Τσεχική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον M. Smolek,
- η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την G. Palmieri, επικουρούμενη από τον F. Varrone, avvocato dello Stato,
- η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενη από τους L. Christie και L. Barfoot, επικουρούμενους από την S. Lee, Q.C, και τον G. Facenna, Barrister-at-Law,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους M. van Beek και N. Ruiz García,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 11ης Ιουνίου 2015,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 2, σημείο 1, της οδηγίας 2003/88/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Νοεμβρίου 2003, σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας (ΕΕ L 299, σ. 9).
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ, αφενός, της Federaci3n de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras (CC.OO.) και, αφετέρου, της Tyco Integrated Security SL και της Tyco Integrated Fire & Security Corporation Servicios SA (στο εξής, από κοινού: Tyco) με αντικείμενο την άρνηση των τελευταίων να εκλάβουν τον χρόνο τον οποίο δαπανούν οι εργαζόμενοί τους στις καθημερινές τους μετακινήσεις από την κατοικία τους προς τον καθορισθέντα από τον εργοδότη τους πρώτο πελάτη και από τον επίσης καθορισθέντα από τον εργοδότη τους τελευταίο πελάτη προς την κατοικία τους (στο εξής: χρόνος μετακινήσεων μεταξύ κατοικίας και πελάτη) ως «χρόνο εργασίας» κατά την έννοια του άρθρου 2, σημείο 1, της προμνησθείσας οδηγίας.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

- 3 Κατά την αιτιολογική σκέψη 4 της οδηγίας 2004/38:

«Η βελτίωση της ασφάλειας, της υγιεινής και της υγείας των εργαζομένων κατά την εργασία είναι στόχος ο οποίος δεν μπορεί να εξαρτάται από καθαρά οικονομικές εκτιμήσεις.»

- 4 Το άρθρο 1 της οδηγίας αυτής ορίζει τα ακόλουθα:

«1. Η παρούσα οδηγία καθορίζει τις στοιχειώδεις προδιαγραφές ασφάλειας και υγείας όσον αφορά την οργάνωση του χρόνου εργασίας.

2. Εφαρμόζεται:

- α) στις ελάχιστες περιόδους ημερήσιας και εβδομαδιαίας ανάπαυσης και ετήσιας άδειας, στο χρόνο διαλείμματος και στη μέγιστη εβδομαδιαία διάρκεια εργασίας, και
- β) σε ορισμένες πλευρές της νυκτερινής εργασίας, της κατά βάρδιες εργασίας και του ρυθμού εργασίας.

3. Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται σε όλους τους ιδιωτικούς ή δημόσιους τομείς δραστηριοτήτων, κατά την έννοια του άρθρου 2 της οδηγίας 89/391/ΕΟΚ [του Συμβουλίου, της 12ης Ιουνίου 1989, σχετικά με την εφαρμογή μέτρων για την προώθηση της βελτίωσης της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων κατά την εργασία (ΕΕ L 183, σ. 1)], με την επιφύλαξη των άρθρων 14, 17, 18 και 19 της παρούσας οδηγίας.

[...]

4. Οι διατάξεις της οδηγίας 89/391 [...] εφαρμόζονται πλήρως στα θέματα που αναφέρει η παράγραφος 2, με την επιφύλαξη περιοριστικότερων ή/και ειδικότερων διατάξεων της παρούσας οδηγίας.»

- 5 Το τιτλοφορούμενο «Ορισμοί» άρθρο 2 της εν λόγω οδηγίας προβλέπει στα σημεία 1 και 2 τα ακόλουθα:

«Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, νοούνται ως:

1. “χρόνος εργασίας”: κάθε περίοδος κατά τη διάρκεια της οποίας ο εργαζόμενος ευρίσκεται στην εργασία, στη διάθεση του εργοδότη, και ασκεί τη δραστηριότητα ή τα καθήκοντά του, σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες ή/και πρακτικές·

2. “περίοδος ανάπαυσης”: κάθε περίοδος που δεν είναι χρόνος εργασίας».

- 6 Το τιτλοφορούμενο «Ημερήσια ανάπαυση» άρθρο 3 της ίδιας οδηγίας ορίζει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν τα αναγκαία μέτρα ώστε κάθε εργαζόμενος να διαθέτει, ανά εικοσιτετράωρο, περίοδο αναπαύσεως ελάχιστης διάρκειας ένδεκα συναπτών ωρών.»

Το ισπανικό δίκαιο

- 7 Το άρθρο 34 του Εργατικού Κώδικα, όπως τροποποιήθηκε με το βασιλικό νομοθετικό διάταγμα 1/1995 περί εγκρίσεως του αναθεωρημένου κειμένου του Εργατικού Κώδικα (Real Decreto Legislativo 1/1995, por el que se aprueba el texto refundido de la Ley del Estatuto de los Trabajadores), της 24ης Μαρτίου 1995 (BOE αριθ. 75, της 29ης Μαρτίου 1995, σ. 9654), ορίζει στις παραγράφους 1, 3, και 5 τα εξής:

«1. Η διάρκεια του χρόνου εργασίας ορίζεται στις συλλογικές ή τις ατομικές συμβάσεις εργασίας.

Η ανώτατη διάρκεια του κανονικού ωραρίου εργασίας είναι σαράντα ώρες πραγματικής εβδομαδιαίας εργασίας κατά ετήσιο μέσο όρο.

[...]

3. Από τη λήξη του ωραρίου εργασίας μέχρι την έναρξη του επομένου πρέπει να μεσολαβούν, κατ' ελάχιστο, δώδεκα ώρες.

Ο κανονικός χρόνος πραγματικής εργασίας δεν δύναται να υπερβαίνει τις εννέα ώρες ημερησίως, υπό την επιφύλαξη άλλου είδους κατανομής του ημερήσιου χρόνου εργασίας βάσει συλλογικής συμβάσεως εργασίας, και ελλείψει αυτής, βάσει συμφωνίας μεταξύ της επιχειρήσεως και των αντιπροσώπων των εργαζομένων, τηρουμένης σε κάθε περίπτωση της αναπαύσεως μεταξύ δύο ημερών εργασίας.

[...]

5. Ο χρόνος εργασίας πρέπει να υπολογίζεται κατά τρόπο ώστε τόσο κατά την αρχή της εργάσιμης ημέρας όσο και στο τέλος αυτής ο εργαζόμενος να βρίσκεται στη θέση εργασίας.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

- 8 Η Tyco ασκεί, στις περισσότερες ισπανικές περιφέρειες, δραστηριότητα εγκαταστάσεως και συντηρήσεως συστημάτων ασφαλείας για την ανίχνευση παραβιάσεων και την αποτροπή διαρρήξεων.
- 9 Το 2011, η Tyco κατήργησε τα γραφεία της στην περιφέρεια (στο εξής: περιφερειακά γραφεία) και υπήγαγε όλους τους εργαζομένους της στα κεντρικά γραφεία της Μαδρίτης (Ισπανία).
- 10 Οι τεχνικοί που απασχολούνται στην Tyco εγκαθιστούν και συντηρούν συστήματα ασφαλείας σε οικίες και βιομηχανικές και εμπορικές εγκαταστάσεις κείμενες στην εδαφική ζώνη που τους έχει ανατεθεί η οποία καταλαμβάνει το σύνολο ή μέρος μιας επαρχίας, ενίοτε δε περισσότερες επαρχίες.
- 11 Έκαστος των εργαζομένων αυτών έχει στη διάθεσή του εταιρικό όχημα, με το οποίο μετακινείται καθημερινώς από την κατοικία του στους χώρους όπου οφείλει να πραγματοποιήσει εργασίες εγκαταστάσεως ή συντηρήσεως συστημάτων ασφαλείας. Χρησιμοποιεί το όχημα αυτό για να επιστρέψει στην κατοικία του κατά τη λήξη του ωραρίου του.
- 12 Κατά το αιτούν δικαστήριο, η απόσταση μεταξύ των κατοικιών των εν λόγω εργαζομένων και των τόπων όπου αυτοί οφείλουν να εκτελέσουν εργασία ποικίλλει σημαντικά και ενίοτε υπερβαίνει τα 100 χιλιόμετρα. Μνημονεύεται το παράδειγμα μιας περιπτώσεως όπου, εξαιτίας κυκλοφοριακής συμφορήσεως, ο χρόνος μετακινήσεων μεταξύ κατοικίας και πελάτη διήρκεσε τρεις ώρες.
- 13 Οι εν λόγω εργαζόμενοι οφείλουν, επίσης, να μεταβαίνουν, μία ή περισσότερες φορές εβδομαδιαίως, στα γραφεία μεταφορικής υπηρεσίας αλυσίδας εφοδιασμού που βρίσκεται κοντά στην κατοικία τους προκειμένου να παραλαμβάνουν υλικό, συσκευές και εξαρτήματα τα οποία απαιτούνται για τις εργασίες τους.
- 14 Για την εκτέλεση των καθηκόντων τους, όλοι οι εργαζόμενοι της κύριας δίκης διαθέτουν κινητή τηλεφωνική συσκευή με την οποία επικοινωνούν εξ αποστάσεως με τα κεντρικά γραφεία της Μαδρίτης. Μια εγκατεστημένη στην τηλεφωνική τους συσκευή εφαρμογή τους επιτρέπει να λαμβάνουν καθημερινά, την προηγούμενη της ημέρας εργασίας τους, το φύλλο διαδρομών προς διαφορετικές τοποθεσίες στις οποίες πρέπει να μεταβούν κατά τη διάρκεια του ωραρίου τους, εντός της εδαφικής τους ζώνης, καθώς και τις συγκεκριμένες ώρες κατά τις οποίες οφείλουν να παρουσιαστούν ενώπιον του πελάτη. Μέσω άλλης εφαρμογής, οι εν λόγω εργαζόμενοι συμπληρώνουν τα στοιχεία αναφορικά με τις εργασίες που έχουν πραγματοποιήσει και τα αποστέλλουν στην Tyco, προκειμένου να καταχωρισθούν τα περιστατικά που αντιμετωπίστηκαν και οι εργασίες που πραγματοποιήθηκαν.
- 15 Το αιτούν δικαστήριο αναφέρει ότι η Tyco δεν προσμετρά, ως χρόνο εργασίας, τον χρόνο των μετακινήσεων μεταξύ κατοικίας και πελάτη, εκλαμβάνοντάς τον, επομένως, ως χρόνο αναπαύσεως.
- 16 Κατά το ανωτέρω δικαστήριο, η Tyco υπολογίζει το καθημερινό ωράριο εργασίας βάσει του χρόνου που δαπανάται από την άφιξη των εργαζομένων της στον χώρο του πρώτου ημερήσιου πελάτη έως την αποχώρηση των εργαζομένων της από τον χώρο του τελευταίου πελάτη, λαμβάνοντας υπόψη μόνον τον χρόνο της επί τόπου εργασίας και των ενδιάμεσων μετακινήσεων από τον ένα πελάτη στον άλλο. Πριν, όμως, από την κατάργηση των περιφερειακών γραφείων, η Tyco υπολόγιζε τον καθημερινό χρόνο εργασίας των εργαζομένων της με αφετηρία την άφιξη τους στις εγκαταστάσεις της προκειμένου να παραλάβουν εκεί το όχημα που τους διατίθετο, τον κατάλογο των πελατών που θα επισκεπτόταν καθώς και το φύλλο διαδρομών, και με χρόνο λήξεως την επιστροφή τους, το βράδυ, στις προμνησθείσες εγκαταστάσεις προκειμένου να παραδώσουν το όχημα.

- 17 Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι οι έννοιες του χρόνου εργασίας και του χρόνου αναπαύσεως αλληλοαποκλείονται στην οδηγία 2003/88 και ότι, ως εκ τούτου, η οδηγία αυτή δεν αφήνει περιθώριο για ρύθμιση ενδιάμεσων καταστάσεων. Σημειώνει ότι ο χρόνος των μετακινήσεων μεταξύ κατοικίας και πελάτη προσομοιώνεται με χρόνο εργασίας βάσει του άρθρου 34, παράγραφος 5, του Εργατικού Κώδικα, όπως τροποποιήθηκε με το βασιλικό διάταγμα 1/1995. Κατά το ίδιο δικαστήριο, ο Ισπανός νομοθέτης προέκρινε τη λύση αυτή διότι έκρινε ότι ο εργαζόμενος είναι ελεύθερος να επιλέξει τον τόπο κατοικίας του. Μόνον ο ίδιος ο εργαζόμενος επιλέγει, επομένως, αναλόγως των δυνατοτήτων του εάν θα κατοικεί εγγύτερα ή απώτερα από τον χώρο εργασίας του.
- 18 Το αιτούν δικαστήριο παρατηρεί ότι, στην περίπτωση των μετακινούμενων εργαζομένων στον τομέα των οδικών μεταφορών, ο κανόνας αυτός δεν μπορεί να εφαρμόζεται κατά τρόπο απόλυτο. Πράγματι, για την κατηγορία αυτή εργαζομένων, ο εθνικός νομοθέτης έκρινε προφανώς ότι η θέση εργασίας τους βρίσκεται στο ίδιο το όχημά τους, με αποτέλεσμα κάθε χρόνος μετακινήσεως να θεωρείται χρόνος εργασίας. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν η περίπτωση των εργαζομένων της κύριας δίκης θα μπορούσε να θεωρηθεί ανάλογη προς εκείνη των μετακινούμενων εργαζομένων του ανωτέρω τομέα.
- 19 Κατά το ίδιο δικαστήριο, το γεγονός ότι οι εργαζόμενοι της κύριας δίκης ενημερώνονται, μέσω του κινητού τους τηλεφώνου, μερικές ώρες πριν από την ορισθείσα επίσκεψη, σχετικά με τη διαδρομή που πρέπει να ακολουθήσουν και τις ιδιαίτερες υπηρεσίες που πρέπει να παράσχουν στους πελάτες έχει ως αποτέλεσμα ότι οι εν λόγω εργαζόμενοι δεν έχουν πλέον την επιλογή να προσαρμόζουν την ιδιωτική τους ζωή και τον τόπο διαμονής τους σε συνάρτηση με την εγγύτητα του τόπου εργασίας τους, καθόσον ο τόπος αυτός μεταβάλλεται σε καθημερινή βάση. Εκ των ανωτέρω συνάγεται ότι ο χρόνος των μετακινήσεων μεταξύ κατοικίας και πελάτη δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί χρόνος αναπαύσεως, λαμβανομένου υπόψη, μεταξύ άλλων, του σκοπού προστασίας της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων που επιδιώκεται με την οδηγία 2003/88. Εξάλλου, κατά το αιτούν δικαστήριο, δεν πρόκειται για χρόνο κατά τον οποίο ο εργαζόμενος βρίσκεται, εν στενή έννοια, στη διάθεση του εργοδότη ώστε ο τελευταίος να μπορεί να του αναθέσει εργασία άλλη πλην αυτής της μετακινήσεως. Συνεπώς, δεν είναι σαφές κατά πόσον, σύμφωνα με την οδηγία αυτή, ο χρόνος μετακινήσεων μεταξύ κατοικίας και πελάτη συνιστά χρόνο εργασίας ή περίοδο αναπαύσεως.
- 20 Υπό τις προϋποθέσεις αυτές, το Εθνικό Δικαστήριο αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Υπό συνθήκες όπως αυτές της κύριας δίκης, έχει το άρθρο 2 της οδηγίας 2003/88 την έννοια ότι συνιστά “χρόνο εργασίας” κατά τον ορισμό της εν λόγω διατάξεως ή, αντιθέτως, “χρόνο αναπαύσεως” ο χρόνος που ο εργαζόμενος δαπανά για τις μετακινήσεις του στην αρχή και το τέλος της ημέρας, όταν δεν διαθέτει σταθερό χώρο εργασίας, αλλά οφείλει να μεταβαίνει καθημερινώς από την κατοικία του σε χώρο πελάτη της επιχειρήσεως, διαφορετικό κάθε ημέρα, και να επιστρέφει στην κατοικία του από τον χώρο άλλου πελάτη, επίσης διαφορετικό (σύμφωνα με το δρομολόγιο ή τον κατάλογο που η επιχείρηση έχει καταρτίσει την προηγούμενη), οι οποίοι βρίσκονται εντός μιας κατά το μάλλον ή ήττον ευρείας γεωγραφικής ζώνης;»

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

- 21 Με το ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί κατά πόσον το άρθρο 2, σημείο 1, της οδηγίας 2003/88 έχει την έννοια ότι, υπό περιστάσεις όπως αυτές της κύριας δίκης όπου οι εργαζόμενοι δεν έχουν σταθερό ή συνήθη τόπο εργασίας, συνιστά «χρόνο εργασίας», κατά την έννοια της εν λόγω διατάξεως, ο χρόνος μετακινήσεώς τους μεταξύ κατοικίας και πελάτη.
- 22 Προκαταρκτικώς, πρέπει να σημειωθεί ότι, δεδομένου ότι το γράμμα των άρθρων 1 έως 8 της προμνησθείσας οδηγίας είναι κατ' ουσίαν πανομοιότυπο με το γράμμα των άρθρων 1 έως 8 της οδηγίας 93/104/ΕΚ του Συμβουλίου, της 23ης Νοεμβρίου 1993, σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας (ΕΕ L 307, σ. 18), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2000/34/ΕΚ

του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Ιουνίου 2000 (ΕΕ L 195, σ. 41), η εκ μέρους του Δικαστηρίου ερμηνεία των τελευταίων διατάξεων μπορεί να εφαρμοστεί πλήρως ως προς τα προμνησθέντα άρθρα της οδηγίας 2003/88 (βλ., συναφώς, απόφαση Fuß, C-429/09, EU:C:2010:717, σκέψη 32, καθώς και διάταξη Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, σκέψη 39).

- 23 Εξάλλου, διαπιστώνεται, καταρχάς, ότι η τελευταία αυτή οδηγία αποσκοπεί στον καθορισμό των ελαχίστων προδιαγραφών για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής και εργασίας των εργαζομένων με την εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών που αφορούν ιδίως τη διάρκεια του χρόνου εργασίας. Η εναρμόνιση αυτή στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την οργάνωση του χρόνου εργασίας αποσκοπεί στην εξασφάλιση καλύτερης προστασίας της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων, παρέχοντας σε αυτούς ελάχιστες περιόδους αναπαύσεως –ιδίως ημερήσιας και εβδομαδιαίας– καθώς και επαρκή διαλείμματα, και ορίζοντας σε 48 ώρες το ανώτατο όριο της μέσης διάρκειας εργασίας ανά εβδομάδα, όριο ως προς το οποίο ρητώς διευκρινίζεται ότι καλύπτει και τις υπερωρίες (βλ. αποφάσεις ΒΕCΤU, C-173/99, EU:C:2001:356, σκέψεις 37 και 38· Jaeger, C-151/02, EU:C:2003:437, σκέψη 46, καθώς και διάταξη Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, σκέψη 40).
- 24 Οι διάφορες επιταγές της προμνησθείσας οδηγίας όσον αφορά τον μέγιστο χρόνο εργασίας και τον ελάχιστο χρόνο αναπαύσεως συνιστούν ιδιαίτερης σπουδαιότητας κανόνες του κοινωνικού δικαίου της Ένωσης, οι οποίοι πρέπει να ισχύουν για κάθε εργαζόμενο ως ελάχιστη αναγκαία προδιαγραφή για την κατοχύρωση της προστασίας της ασφάλειας και της υγείας του (απόφαση Dellas κ.λπ., C-14/04, EU:C:2005:728, σκέψη 49 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία, καθώς και διάταξη Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, σκέψη 41).
- 25 Ακολούθως, όσον αφορά την κατά το άρθρο 2, σημείο 1, της οδηγίας 93/104 έννοια του «χρόνου εργασίας», πρέπει να υπομνησθεί ότι το Δικαστήριο έχει κρίνει επανειλημμένως ότι η οδηγία αυτή ορίζει ως χρόνο εργασίας κάθε χρονικό διάστημα κατά το οποίο ο εργαζόμενος βρίσκεται στην εργασία του, στη διάθεση του εργοδότη, και ασκεί τη δραστηριότητα ή τα καθήκοντά του, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία ή/και πρακτική, και ότι η έννοια αυτή πρέπει να ερμηνεύεται κατ' αντιδιαστολή προς αυτήν της περιόδου αναπαύσεως, δεδομένου ότι οι δύο αυτές έννοιες αλληλοαποκλείονται (αποφάσεις Jaeger, C-151/02, EU:C:2003:437, σκέψη 48· Dellas κ.λπ., C-14/04, EU:C:2005:728, σκέψη 42, καθώς και διατάξεις Vorel, C-437/05, EU:C:2007:23, σκέψη 24, και Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, σκέψη 42).
- 26 Στο πλαίσιο αυτό, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η προμνησθείσα οδηγία δεν προβλέπει κάποια ενδιάμεση κατηγορία μεταξύ περιόδου εργασίας και περιόδου αναπαύσεως (βλ., συναφώς, απόφαση Dellas κ.λπ., C-14/04, EU:C:2005:728, σκέψη 43, καθώς και διατάξεις Vorel, C-437/05, EU:C:2007:23, σκέψη 25, και Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, σκέψη 43).
- 27 Συναφώς, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι οι κατά την οδηγία 2003/88 έννοιες του «χρόνου εργασίας» και της «περιόδου αναπαύσεως» συνιστούν έννοιες του δικαίου της Ένωσης που πρέπει να ορίζονται βάσει αντικειμενικών χαρακτηριστικών, σε συνάρτηση με το σύστημα και τον σκοπό της εν λόγω οδηγίας, αντικείμενο της οποίας είναι η θέσπιση ελαχίστων προδιαγραφών για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας των εργαζομένων. Πράγματι, μόνον μία τέτοια αυτοτελής ερμηνεία μπορεί να διασφαλίσει την πλήρη αποτελεσματικότητα της οδηγίας αυτής καθώς και την ομοιόμορφη εφαρμογή των εν λόγω εννοιών στο σύνολο των κρατών μελών (βλ. απόφαση Dellas κ.λπ., C-14/04, EU:C:2005:728, σκέψεις 44 και 45, καθώς και διατάξεις Vorel, C-437/05, EU:C:2007:23, σκέψη 26, και Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, σκέψη 44).
- 28 Τέλος, πρέπει να υπομνησθεί ότι το άρθρο 2 της ίδιας οδηγίας δεν συγκαταλέγεται στις διατάξεις της οδηγίας αυτής από τις οποίες χωρεί παρέκκλιση (βλ. διάταξη Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, σκέψη 45).

- 29 Προκείμενου να δοθεί απάντηση στο υποβληθέν προδικαστικό ερώτημα, πρέπει, επομένως, να εξετασθεί κατά πόσον, σε μια περίπτωση όπως αυτή της κύριας δίκης, συντρέχουν ή όχι οι υπομνησθείσες στη σκέψη 25 της παρούσας αποφάσεως συνιστώσες της έννοιας του «χρόνου εργασίας» κατά τον χρόνο μετακινήσεων μεταξύ κατοικίας και πελάτη και, ως εκ τούτου, κατά πόσον ο χρόνος αυτός πρέπει να θεωρηθεί χρόνος εργασίας ή χρόνος αναπαύσεως.
- 30 Όσον αφορά την πρώτη συνιστώσα της κατά το άρθρο 2, σημείο 1, της οδηγίας 2003/88 έννοιας του «χρόνου εργασίας», κατά την οποία ο εργαζόμενος πρέπει να ασκεί τη δραστηριότητα ή τα καθήκοντά του, πρέπει να σημειωθεί ότι δεν αμφισβητείται ότι, πριν από την απόφαση της Tycο να καταργήσει τα περιφερειακά της γραφεία, ο εν λόγω εργοδότης εξελάμβανε ως χρόνο εργασίας τον χρόνο για τις μετακινήσεις των εργαζομένων του μεταξύ των περιφερειακών γραφείων και των χώρων του πρώτου και του τελευταίου ημερήσιου πελάτη τους, όχι όμως και τον χρόνο των μετακινήσεών τους μεταξύ της κατοικίας τους και των περιφερειακών γραφείων κατά την έναρξη και το πέρας του ημερήσιου ωραρίου. Δεν αμφισβητείται, εξάλλου, ότι, πριν από την απόφαση αυτή, οι εργαζόμενοι της κύριας δίκης μετέβαιναν καθημερινώς στα γραφεία αυτά για να παραλάβουν τα οχήματα που τους διέθετε η Tycο και για να ξεκινήσουν το ωράριό τους. Οι εν λόγω εργαζόμενοι συμπλήρωναν το ωράριό τους επίσης στα γραφεία αυτά.
- 31 Η Tycο αμφισβητεί ότι ο χρόνος των μετακινήσεων των εργαζομένων της κύριας δίκης μεταξύ κατοικίας και πελάτη μπορεί να εκληφθεί ως χρόνος εργασίας, κατά την έννοια της ανωτέρω διατάξεως, διότι, μολονότι οι εν λόγω εργαζόμενοι οφείλουν να πραγματοποιήσουν μια διαδρομή προκειμένου να μεταβούν στους πελάτες που αυτή έχει καθορίσει, η δραστηριότητα και τα καθήκοντά τους αφορούν την παροχή τεχνικών υπηρεσιών για την εγκατάσταση και συντήρηση συστημάτων ασφαλείας στον χώρο των πελατών αυτών. Επομένως, κατά τον χρόνο των μετακινήσεων μεταξύ κατοικίας και πελάτη, οι ίδιοι εργαζόμενοι δεν ασκούν τη δραστηριότητα ή τα καθήκοντά τους.
- 32 Το επιχείρημα αυτό δεν ευσταθεί. Όπως υπογράμμισε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 38 των προτάσεών του, οι μετακινήσεις στις οποίες προβαίνουν εργαζόμενοι, οι οποίοι απασχολούνται σε θέσεις εργασίας όπως οι επίμαχες στην κύρια δίκη, προκειμένου να μεταβούν σε καθορισθέντες από τον εργοδότη τους πελάτες είναι το απαραίτητο εργαλείο για την εκ μέρους των εν λόγω εργαζομένων παροχή τεχνικών υπηρεσιών στον χώρο των πελατών. Ενδεχόμενος μη συνυπολογισμός των μετακινήσεων αυτών θα είχε ως αποτέλεσμα να είναι ένας εργοδότης όπως η Tycο σε θέση να αξιώσει ότι μόνον ο χρόνος που αντιστοιχεί στην άσκηση της δραστηριότητας για την εγκατάσταση και τη συντήρηση συστημάτων ασφαλείας εμπίπτει στην κατά το άρθρο 2, σημείο 1, της οδηγίας 2003/88 έννοια του «χρόνου εργασίας», κάτι που θα συνεπαγόταν στρέβλωση της έννοιας αυτής και υπονόμευση του σκοπού προστασίας της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων.
- 33 Το γεγονός ότι οι μετακινήσεις των οικείων εργαζομένων, κατά την έναρξη και τη λήξη του ημερήσιου ωραρίου, προς ή από τους πελάτες, εκλαμβάνονταν από την Tycο ως χρόνος εργασίας πριν από την κατάργηση των περιφερειακών γραφείων καταδεικνύει, εξάλλου, ότι η μετάβαση με όχημα από το περιφερειακό γραφείο στον πρώτο πελάτη και από τον τελευταίο πελάτη στο ίδιο περιφερειακό γραφείο, περιλαμβανόταν προηγουμένως μεταξύ των καθηκόντων και της δραστηριότητας των εν λόγω εργαζομένων. Η φύση, όμως, των μετακινήσεων αυτών δεν μεταβλήθηκε μετά από την κατάργηση των περιφερειακών γραφείων. Το μόνο που άλλαξε είναι η αφετηρία των εν λόγω μετακινήσεων.
- 34 Υπό τις συνθήκες αυτές, εργαζόμενοι όπως αυτοί της κύριας δίκης πρέπει να εκλαμβάνονται ως ασκούντες τα καθήκοντά ή τη δραστηριότητά τους κατά τον χρόνο των μετακινήσεων μεταξύ κατοικίας και πελάτη.
- 35 Όσον αφορά τη δεύτερη συνιστώσα της κατά το άρθρο 2, σημείο 1, της οδηγίας 2003/88 έννοιας του «χρόνου εργασίας», κατά την οποία ο εργαζόμενος πρέπει να βρίσκεται στη διάθεση του εργοδότη κατά τον χρόνο αυτό, πρέπει να σημειωθεί ότι καθοριστικός παράγοντας είναι το ότι ο εργαζόμενος υποχρεούται να είναι παρών στον χώρο που έχει καθορίσει ο εργοδότης και να βρίσκεται στη διάθεση

του τελευταίου για να μπορεί να παράσχει αμέσως τις κατάλληλες υπηρεσίες σε περίπτωση ανάγκης (βλ., συναφώς, απόφαση Dellas κ.λπ., C-14/04, EU:C:2005:728, σκέψη 48, καθώς και διατάξεις Vorel, C-437/05, EU:C:2007:23, σκέψη 28, και Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, σκέψη 63).

- 36 Επομένως, προκειμένου να μπορεί να θεωρηθεί ότι ο εργαζόμενος βρίσκεται στη διάθεση του εργοδότη του, ο εργαζόμενος αυτός πρέπει να τελεί σε καθεστώς τέτοιο που να υποχρεούται, νομικά, να υπακούει στις οδηγίες του εργοδότη του και να ασκεί τη δραστηριότητά του υπέρ αυτού.
- 37 Αντιθέτως, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι η δυνατότητα των εργαζομένων να διαχειρίζονται τον χρόνο τους χωρίς σημαντικούς περιορισμούς και να ασχολούνται με τα ενδιαφέροντά τους συνιστά στοιχείο ικανό να αποδείξει ότι η συγκεκριμένη χρονική περίοδος δεν συνιστά χρόνο εργασίας κατά την έννοια της οδηγίας 2003/88 (βλ., συναφώς, απόφαση Simar, C-303/98, EU:C:2000:528, σκέψη 50).
- 38 Εν προκειμένω, από τις διευκρινίσεις που παρέσχε η Tyco κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση προκύπτει ότι αυτή καθορίζει τον κατάλογο και τη σειρά εξυπηρετήσεως των πελατών, που πρέπει να ακολουθούν οι εργαζόμενοι της κύριας δίκης, καθώς και το χρονοδιάγραμμα των μεταβάσεων στον χώρο των πελατών της. Ανέφερε, επίσης, ότι, πάρα το γεγονός ότι διατέθηκε κινητή τηλεφωνική συσκευή σε κάθε εργαζόμενο της κύριας δίκης, στην οποία λαμβάνει το δρομολόγιό του την προηγούμενη ημέρα, οι εν λόγω εργαζόμενοι δεν υποχρεούνται να διατηρούν ενεργοποιημένη την τηλεφωνική αυτή συσκευή καθόλον τον χρόνο των μετακινήσεων μεταξύ κατοικίας και πελάτη. Επομένως, εφόσον το δρομολόγιο για τη μετάβαση στους πελάτες δεν καθορίζεται από την Tyco, οι εν λόγω εργαζόμενοι παραμένουν ελεύθεροι να μεταβαίνουν στους πελάτες ακολουθώντας το δρομολόγιο που αυτοί επιθυμούν, με αποτέλεσμα να μπορούν να διαχειρίζονται κατά βούληση τον χρόνο των μετακινήσεών τους.
- 39 Συναφώς, διαπιστώνεται ότι, κατά τον χρόνο των μετακινήσεων μεταξύ κατοικίας και πελάτη, εργαζόμενοι όπως αυτοί της κύριας δίκης διαθέτουν ορισμένη ελευθερία την οποία δεν έχουν κατά τον χρόνο παραμονής τους στον χώρο του πελάτη, εφόσον φθάσουν στον χώρο του συγκεκριμένου πελάτη την ώρα που έχει καθορίσει ο εργοδότης τους. Εντούτοις, από την ενώπιον του Δικαστηρίου δικογραφία προκύπτει ότι η ελευθερία αυτή υπήρχε ήδη πριν από την κατάργηση των περιφερειακών γραφείων όταν ο χρόνος μετακινήσεων προσμετρούνταν ως χρόνος εργασίας από την ώρα αφίξεως στα περιφερειακά γραφεία, το δε μοναδικό στοιχείο που άλλαξε είναι το σημείο αναχωρήσεως για τη μετάβαση στον χώρο του πελάτη. Η αλλαγή, όμως, αυτή δεν επηρεάζει τη νομική φύση της υποχρεώσεως που υπέχουν οι εν λόγω εργαζόμενοι να υπακούουν στις οδηγίες του εργοδότη τους. Κατά τις μετακινήσεις αυτές οι εργαζόμενοι υπόκεινται στις οδηγίες του εργοδότη τους, ο οποίος δύναται είτε να αλλάξει τη σειρά εξυπηρετήσεως των πελατών, είτε να ακυρώνει ή να προσθέτει μια επίσκεψη. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να επισημανθεί ότι κατά τον χρόνο που απαιτείται για τις μετακινήσεις, ο οποίος κατά κανόνα δεν μπορεί να συμπτυχθεί περαιτέρω, οι εν λόγω εργαζόμενοι δεν έχουν τη δυνατότητα να διαχειρίζονται ελεύθερα τον χρόνο τους και να ασχολούνται με τα ενδιαφέροντά τους, με αποτέλεσμα, να βρίσκονται στη διάθεση του εργοδότη τους.
- 40 Η Tyco, η Ισπανική Κυβέρνηση και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου εξέφρασαν την επιφύλαξη ότι τέτοιοι εργαζόμενοι θα μπορούσαν, στην αρχή και στο τέλος του ημερήσιου ωραρίου, να ασχολούνται με προσωπικές τους υποθέσεις. Εντούτοις, η επιφύλαξη αυτή δεν είναι δυνατόν να επηρεάσει τον νομικό χαρακτηρισμό του χρόνου μετακινήσεων. Σε περίπτωση όπως αυτή της κύριας δίκης, απόκειται στον εργοδότη να εφαρμόσει τα απαραίτητα μέσα ελέγχου για την αποτροπή ενδεχόμενων καταχρήσεων.
- 41 Πράγματι, αφενός, ήδη πριν από την κατάργηση των περιφερειακών γραφείων, υπήρχε η δυνατότητα ενασχολήσεως με τέτοιες υποθέσεις, στην αρχή και στο τέλος του ημερήσιου ωραρίου, κατά τις μετακινήσεις μεταξύ των χώρων των πελατών και των περιφερειακών γραφείων. Αφετέρου, όπως προκύπτει από την αιτιολογική σκέψη 4 της οδηγίας 2003/98, οι σκοποί της οδηγίας αυτής δεν είναι δυνατόν να εξαρτώνται από καθαρά οικονομικές εκτιμήσεις. Εξάλλου, η Tyco ανέφερε κατά την επ'

ακροατηρίου συζήτηση ενώπιον του Δικαστηρίου ότι η χρήση των πιστωτικών καρτών που παρέχει στους μισθωτούς της περιορίζεται στην πληρωμή των προοριζόμενων για επαγγελματική χρήση καυσίμων των οχημάτων που διατίθενται στους εργαζομένους της. Επομένως, η Tycο διαθέτει, μεταξύ άλλων, ένα μέσο για τον έλεγχο των μετακινήσεών τους.

- 42 Επιπλέον, μολονότι τέτοιοι έλεγχοι θα μπορούσαν πράγματι να συνεπάγονται πρόσθετο βάρος για μια επιχείρηση όπως η Tycο, πρέπει να υπομνησθεί ότι το βάρος αυτό αποτελεί αναπόφευκτη συνέπεια της αποφάσεώς της να καταργήσει τα περιφερειακά γραφεία. Αντιθέτως, θα αντίκειτο προς τον σκοπό της προμνησθείσας οδηγίας περί προστασίας της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων το να συνεπάγεται η απόφαση αυτή τη μετακύλιση του συνολικού αυτού βάρους στο προσωπικό της Tycο.
- 43 Όσον αφορά την τρίτη συνιστώσα της κατά το άρθρο 2, σημείο 1, της οδηγίας 2003/88 έννοιας του «χρόνου εργασίας», κατά την οποία ο εργαζόμενος πρέπει να βρίσκεται στην εργασία του κατά τον συγκεκριμένο χρόνο, πρέπει να σημειωθεί ότι, όπως προκύπτει από τη σκέψη 34 της παρούσας αποφάσεως, εάν εργαζόμενος που δεν έχει πλέον σταθερό τόπο εργασίας ασκεί τα καθήκοντά του κατά τη διάρκεια της μετακινήσεώς του προς ή από τον πελάτη, ο εν λόγω εργαζόμενος πρέπει επίσης να θεωρείται ως ευρισκόμενος στην εργασία κατά τη διάρκεια των μεταβάσεων αυτών. Πράγματι, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 48 των προτάσεών του, δεδομένου ότι η μετακίνηση είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιδιότητα του εργαζομένου που δεν έχει σταθερό ή συνήθη χώρο εργασίας, ο χώρος εργασίας τέτοιων εργαζομένων δεν μπορεί να περιοριστεί στη φυσική παρουσία τους στον χώρο των πελατών του εργοδότη τους.
- 44 Η διαπίστωση αυτή δεν μπορεί να επηρεαστεί από την περίπτωση ότι κάποιοι εργαζόμενοι, όπως οι εργαζόμενοι της κύριας δίκης, ξεκινούν και ολοκληρώνουν τέτοιες μετακινήσεις στην κατοικία τους, στο μέτρο που η περίπτωση αυτή απορρέει άμεσα από την απόφαση του εργοδότη τους να καταργήσει τα περιφερειακά γραφεία και όχι από τη βούληση των εργαζομένων αυτών. Δεδομένου ότι αυτοί δεν έχουν πλέον τη δυνατότητα να καθορίζουν αυτοβούλως την απόσταση μεταξύ της κατοικίας τους και του συνήθους τόπου ενάρξεως και λήξεως του ημερησίου ωραρίου τους, δεν είναι δυνατόν να τους καταλογίζεται η επιλογή του εργοδότη τους να καταργήσει τα γραφεία αυτά.
- 45 Τέτοιο αποτέλεσμα θα αντίκειτο, επίσης, στον σκοπό της οδηγίας 2003/88 περί προστασίας της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων, στον οποίο εντάσσεται η ανάγκη εξασφάλισης ελάχιστης περιόδου αναπαύσεως στους εργαζομένους. Πράγματι, θα αντίβαινε προς την οδηγία αυτή τυχόν μείωση του χρόνου αναπαύσεως των εργαζομένων που δεν έχουν συνήθη ή σταθερό τόπο εργασίας λόγω του αποκλεισμού του χρόνου των μετακινήσεών τους μεταξύ κατοικίας και πελάτη από την κατά το άρθρο 2, σημείο 1, της προμνησθείσας οδηγίας έννοια του «χρόνου εργασίας».
- 46 Εκ των προεκτεθέντων προκύπτει ότι, οσάκις εργαζόμενοι όπως αυτοί της κύριας δίκης χρησιμοποιούν εταιρικό όχημα για να μεταβούν από την κατοικία τους στον καθορισθέντα από τον εργοδότη τους χώρο του πελάτη, ή για να επιστρέψουν στην κατοικία τους από τον χώρο τέτοιου πελάτη, καθώς και για να μεταβούν από τον χώρο ενός πελάτη σε άλλον κατά τη διάρκεια του ωραρίου τους, οι εργαζόμενοι αυτοί πρέπει, κατά τις μετακινήσεις αυτές, να εκλαμβάνονται ως ευρισκόμενοι «στην εργασία» κατά την έννοια του άρθρου 2, σημείο 1, της ίδιας οδηγίας.
- 47 Το συμπέρασμα αυτό δεν είναι δυνατόν να τεθεί εν αμφιβόλω από το επιχείρημα της Κυβερνήσεως του Ηνωμένου Βασιλείου, ότι συνεπάγεται, ενδεχομένως, αναπόφευκτη αύξηση των εξόδων, κυρίως, για την Tycο. Συναφώς, αρκεί η επισήμανση ότι, μολονότι, υπό τις ιδιαίτερες περιστάσεις της υποθέσεως της κύριας δίκης, ο χρόνος των μετακινήσεων πρέπει να θεωρηθεί ως χρόνος εργασίας, η Tycο εξακολουθεί να έχει την ευχέρεια να καθορίζει την αμοιβή για τον χρόνο των μετακινήσεων μεταξύ κατοικίας και πελάτη.

- 48 Αρκεί δε να υπομνησθεί ότι, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι, εξαιρουμένης της ιδιαίτερης περιπτώσεως του άρθρου 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 2003/88 σε θέματα αδειας μετ' αποδοχών, η εν λόγω οδηγία ρυθμίζει απλώς ορισμένα στοιχεία της οργανώσεως του χρόνου εργασίας, με αποτέλεσμα, κατ' αρχήν, να μην εφαρμόζεται στις αμοιβές των εργαζομένων (βλ. απόφαση Dellas κ.λπ., C-14/04, EU:C:2005:728, σκέψη 38, καθώς και διατάξεις Vorel, C-437/05, EU:C:2007:23, σκέψη 32, και Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, σκέψεις 81 και 83).
- 49 Ως εκ τούτου, ο τρόπος αμοιβής εργαζομένων όπως αυτών της κύριας δίκης δεν εμπίπτει στην προμνησθείσα οδηγία, αλλά στις σχετικές διατάξεις του εθνικού δικαίου.
- 50 Βάσει όλων των προεκτεθεισών σκέψεων, στο υποβληθέν ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 2, σημείο 1, της οδηγίας 2003/88 έχει την έννοια ότι, υπό περιστάσεις όπως αυτές της κύριας δίκης, όπου οι εργαζόμενοι δεν έχουν σταθερό ή συνήθη τόπο εργασίας, συνιστά «χρόνο εργασίας», κατά την έννοια της εν λόγω διατάξεως, ο χρόνος μετακινήσεώς τους για τις καθημερινές τους μεταβάσεις από την κατοικία τους στον χώρο του πρώτου πελάτη, τον οποίο καθορίζει ο εργοδότης τους, και από τον χώρο του τελευταίου τέτοιου πελάτη στην κατοικία τους.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 51 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπόμπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τρίτο τμήμα) αποφαινεται:

Το άρθρο 2, σημείο 1, της οδηγίας 2003/88/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Νοεμβρίου 2003, σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας, έχει την έννοια ότι, υπό περιστάσεις όπως αυτές της κύριας δίκης, όπου οι εργαζόμενοι δεν έχουν σταθερό ή συνήθη τόπο εργασίας, συνιστά «χρόνο εργασίας», κατά την έννοια της εν λόγω διατάξεως, ο χρόνος μετακινήσεώς τους για τις καθημερινές τους μεταβάσεις από την κατοικία τους στον χώρο του πρώτου πελάτη, τον οποίο καθορίζει ο εργοδότης τους, και από τον χώρο του τελευταίου τέτοιου πελάτη στην κατοικία τους.

(υπογραφές)